

Chiziqli akslantirishlar va chiziqli operatorlar.

Reja:

- Chiziqli akslantirishlar.
- Chiziqli operatorlar.

Biz

oldingima'ruzalardavektorfazotushunchasibilantanishganedik. Enditurlivektorlarfazolariorasidaqandaymunosabatlarmavjudliginiko'raylik.

U vektorfazoning V vektorfazoga akslantirish φ bo'lsa, u holda $\varphi: U \rightarrow V$ ko'rinishdabelgilaylik. U vektorfazoningixtiyoriy \bar{x} elementiga φ akslantirishyordamida V vektorfazodanmoskeluvchivektorni \bar{y} deylik. Bu moslik $\varphi: \bar{x} \rightarrow \bar{y}$, $\bar{x} \xrightarrow{\varphi} \bar{y}$, $\varphi\bar{x} = \bar{y}$, $y = \varphi(\bar{x})$ ko'rinishlardabelgilanadi.

23.1-Ta'rif. \mathcal{F} sonlarmaydoniustidaaniqlangan U vektorfazoning V vektorfazoga akslantiruvchi φ akslantirishuchunushbu

$$1. \varphi(\bar{x}_1 + \bar{x}_2) = \varphi(\bar{x}_1) + \varphi(\bar{x}_2),$$

$$2. \varphi(\lambda\bar{x}) = \lambda\varphi(\bar{x}) \quad (\lambda \in \mathcal{F})$$

shartlarbajarilsa, u holda U vektorfazo V vektorfazogachiziqliakslanadideyiladi.¹

¹Martyn R. Dixon, Leonid A. Kurdachenko, Igor Ya. Subbotin, "ALGEBRA AND NUMBER THEORY" pp.187-200

*Martyn R. Dixon, Leonid A. Kurdachenko, Igor Ya. Subbotin, "ALGEBRA AND NUMBER THEORY" pp.187-200.

5.1.1. Definition. Let A and V be vector spaces over the same field F . The mapping $f : A \rightarrow V$ is called a linear mapping, or a homomorphism of vector spaces, if it satisfies the following properties:

$$f(x + y) = f(x) + f(y) \text{ and } f(\alpha x) = \alpha f(x)$$

for all $x, y \in A, \alpha \in F$. An injective linear mapping is called a monomorphism, a surjective linear mapping is called an epimorphism, and a bijective linear mapping is called an isomorphism.

U fazoni V fazogachiziqli akslantirishlarto'plamini $Hom(U, V)$ orqalibelgilanadi.

23.2-Ta'rif. U vektorfazoni o'z-o'ziga akslantirish U fazoda aniqlangan operator deyiladi.

Yuqoridagi ikkita ta'rifdanki, operator chiziqli akslantirishning xususiy holiekanligi.

Operatorlar f, φ, \dots harflar bilan belgilanadi.

23.3-Ta'rif. U vektorfazoni o'z-o'ziga chiziqli akslantirish U fazoda aniqlangan chiziqli operator deyiladi.

φ chiziqli akslantirishda $\varphi(\bar{x}) = \bar{y}$ bo'lsa, u holda \bar{y} vektor \bar{x} vektorning obrazi (tasviri), \bar{x} vektora \bar{y} vektorning proobrazi (asli) deb yuritiladi.

$\bar{x} \in U$ bo'lganda $\varphi(\bar{x}) \in V$ vektorlarto'plamida φ akslantirishning obrazi deb yuritiladi va $Jm\varphi$ yoki φU orqalibelgilanadi.

23.4-Misol. Agar $\varphi : \alpha \rightarrow \bar{\alpha}$ akslantirish S kompleks sonlarmaydoni ustidachiziqli operator bo'ladi (Bunda $\bar{\alpha}$ va α sonlar o'zaro qo'shma kompleks sonlar).

23.5-Ta'rif. U vektorfazoningixtiyoriy \bar{x}_1 va \bar{x}_2 elementlariva U da aniqlangan φ operator uchun $\varphi(\bar{x}_1 + \bar{x}_2) = \varphi(\bar{x}_1) + \varphi(\bar{x}_2)$ tenglik bajarilsa, u holda φ ga U da aniqlangan additiv operator deyiladi.

Quyidagixossalaro'rinli:

$$1^0. \varphi 0 = 0_1;$$

$$2^0. \varphi(-\bar{x}) = -\varphi(\bar{x}) \quad (\forall \bar{x} \in U);$$

$$3^0. \varphi(r\bar{x}) = r\varphi\bar{x} \quad (\forall r \in Q);$$

$$4^0. \varphi(\bar{x}_1 - \bar{x}_2) = \varphi(\bar{x}_1) - \varphi(\bar{x}_2) \quad (\forall \bar{x}_1, \bar{x}_2 \in U).$$

5.1.3. Proposition. *Let A, V be vector spaces over a field F and let $f : A \rightarrow V$ be a linear mapping. Then the following properties hold:*

- (i) $f(0_A) = 0_V$.
- (ii) $f(-x) = -f(x)$ for all elements $x \in A$.
- (iii) $f(x - y) = f(x) - f(y)$ for all $x, y \in A$.
- (iv) $f(\alpha_1 x_1 + \dots + \alpha_n x_n) = \alpha_1 f(x_1) + \dots + \alpha_n f(x_n)$ for all $x_1, \dots, x_n \in A$ and $\alpha_1, \dots, \alpha_n \in F$.
- (v) If B is a subspace of A , then its image $f(B)$ is a subspace of V ; in particular, $f(A) = \mathbf{Im} f$ is a subspace of V .
- (vi) If U is a subspace of V , then its preimage $f^{-1}(U)$ is a subspace of A ; in particular,

$$\mathbf{Ker} f = \{x \in A \mid f(x) = 0_V\} = f^{-1}(\{0_V\})$$

is a subspace of A .

- (vii) If M is a subset of A , then $\mathbf{Le}(f(M)) = f(\mathbf{Le}(M))$.

23.6-Ta'rif. Agar λ ixtiyoriy son bo'lganda ham U fazoningixtiyoriy \bar{x} elementi uchun $\varphi(\lambda\bar{x}) = \lambda\varphi(\bar{x})$ tenglik o'rinli bo'lsa, u holda φ ga U da aniqlangan birjinsli operator deyiladi.

23.7-Ta’rif. Birvaqtda birjinsli va additiv bo’lgan operator gachiziqli operator deyiladi.

φ operator chiziqli operator bo’lishi uchun U fazoning ixtiriy \bar{x}_1 va \bar{x}_2 elementlariva $\lambda_1, \lambda_2 \in F$ berilganda $\varphi(\lambda_1 \bar{x}_1 + \lambda_2 \bar{x}_2) = \lambda_1 \varphi(\bar{x}_1) + \lambda_2 \varphi(\bar{x}_2)$ tenglikning bajarilish zarur va etarli.

Bu mulohazani isbotlashda yuqoridagi ikkita ta’rifdan foydalaniladi.

Agar φ chiziqli operator bo’lsa, u holda $\forall x_i \in U, \lambda_i \in P (i = \overline{1, n})$ uchun ushbu

$$\varphi(\lambda_1 \bar{x}_1 + \lambda_2 \bar{x}_2 + \dots + \lambda_n \bar{x}_n) = \lambda_1 \varphi(\bar{x}_1) + \lambda_2 \varphi(\bar{x}_2) + \dots + \lambda_n \varphi(\bar{x}_n) \quad (1)$$

tenglik o’rinli bo’ladi.

Bu mulohazada (1) tenglik matematik induksiya printsiplari asosida isbot qilinadi.

23.8-Ta’rif. Agar $\forall \bar{x} \in U$ uchun $\varphi(\bar{x}) = 0$ tenglik bajarilsa, u holda φ operator gano operator deyiladi.

Nolo operator ham chiziqli operator bo’ladi. (Isbotlang).

23.9-Ta’rif. Agar $\forall \bar{x} \in U$ uchun $\varphi(\bar{x}) = \bar{x}$ tenglik bajarilsa, u holda e ga ayniy (birlik) operator deyiladi.

23.10-Ta’rif. Agar $\forall \bar{x} \in U, \lambda \in P$ uchun $\varphi(\bar{x}) = \lambda \bar{x}$ tenglik bajarilsa, u holda φ gao’xshashlik operatorideyiladi.

Demak, buta’rifdanki, $\lambda = 0$ bo’lsa, o’xshashlik operatorining nolo operator, $\lambda = 1$ bo’lsa, o’xshashlik operatorining ayniy operator bo’lishi.

23.11-Ta'rif. Agar $\bar{x} = (x_1, x_2, \dots, x_n) \in U$ bo'lib, $\varphi(\bar{x}) = \varphi(x_1, x_2, \dots, x_n) = (x_1, x_2, \dots, x_k)$ ($1 \leq k < n$) bo'lsa, ya'ni φ operator n o'lchovlifazodagivektorni k o'lchovlifazodagivektorga o'tkazuvchi operator bo'lsa, u holda φ gaproektsiyalovchi operator deyiladi.

23.12-Ta'rif. Agar U_n fazoning ixtiyoriy \bar{x} vektori uchun $f(\bar{x}) = \varphi(\bar{x}) + \Psi(\bar{x})$ tenglik bajarilsa u holda f ga φ va Ψ operatorlarning yig'indisi deyiladi va u $\varphi + \Psi = f$ orqali yoziladi.

23.13-Ta'rif. $\alpha \in F$, $\forall \bar{x} \in U_n$ uchun $(\alpha\varphi)\bar{x} = \alpha\varphi(\bar{x})$ tenglik bajarilsa, u holda $\alpha\varphi$ ga φ operatorning α skalyargako'paytmasi deyiladi.

Ayrim holdalarda U_n fazoning nolmas vektorini φ operator ta'siridan olvektorga akslanishi mumkin.

Takrorlash uchun savollar:

1. Chiziqli akslantirish deb nimaga aytiladi?
2. Chiziqli operator deb nimaga aytiladi?
3. Additiv operator deb nimaga aytiladi?
4. Birjinsli operator deb nimaga aytiladi?
5. Nol operator deb nimaga aytiladi?
6. Birlik operator deb nimaga aytiladi?
7. O'xshashlik, proektsiyalovchi operatorlar deb nimaga aytiladi?
8. Chiziqli operatorlar ustida qanday amallarni bilasiz?

Foydalaniladigan adabiyotlar ro'yxati

Asosiy adabiyotlar:

1. Malik D.S., Mordeson J.N., Sen M.K. Fundamental of abstract algebra. WCB McGraw-Hill, 1997.
2. Martyn R. Dixon, Leonid A. Kurdachenko, Igor Ya. Subbotin, "ALGEBRA AND NUMBER THEORY" 2010.
3. Кострикин А.М. Введение в алгебру.- М.- «Мир».- 1977.
4. Под ред. Кострикина, Сборник задач по алгебре, М.Наука, 1986.
5. Хожиев Ж.Х. Файнлейб А.С. Алгебра ва сонлар назарияси курси, Тошкент, «Ўзбекистон», 2001 й.
6. Курош А.Г. Олий алгебра курси, Тошкент, «Ўқитувчи». 1975й.
7. Гельфанд И.М. Чизикли алгебрадан лекциялар. «Олий ва ўрта мактаб». 1964.
8. Р.Н.Назаров, Б.Т. Тошпўлатов, А.Д.Дусумбетов, Алгебра ва сонлар назарияси 1 қисм, 2 қисм, 1993й., 1995й.
9. A.Yunusov , D.Yunusova , Algebra va sonlar nazariyasi. Modul texnologiyasi asosida tuzilgan musolva mashqlar to'plami. O'quv qo'llanma. 2009.

Qo'shimcha adabiyotlar:

1. Фаддеев Д.К. Лекции по алгебре, М., "Наука" 1984г.
2. Фаддеев Д.К., Соминский И.С. Сборник задач по высшей алгебре, М.: Наука, 1977 г.
3. Поскуряков И.Л. Сборник задач по линейной алгебре. «Наука», 1978г.

*Martyn R. Dixon, Leonid A. Kurdachenko, Igor Ya. Subbotin, "ALGEBRA AND NUMBER THEORY" pp.187-200.

4. Ламбек И. Кольца и модули.- М.- «Мир».- 1971.
5. Херстейн. Некоммутативные кольца. М.- «Мир».- 1967.
6. VilnisDetlovs,KarlisPodnieks,Introduction to MathematicalLogic. University of Latvia. Version released: August 25, 2014.
7. **А.Юнусов , Д.Юнусова, М.Маматкулова, Г.Артикова, Модул технологияси асосида тайёрланган мустақил ишлар тўплами. 1–3–қисмлар, 2010.**
8. Скорняков Л.Ф. Элементы общей алгебры. М., 1983 г.
9. Петрова В.Т. лексия по алгебре и геометрии. Ч.1,2. Москва,1999г.
10. YunusovA.S. Matematik mantiq va algoritmlarnazariyasielementlari. Т., “Yangiasravlodı”. 2006.
11. YunusovA., YunusovaD. Sonlisistemalar. Т., «Moliya–iqtisod», 2008.
12. Мазуров В.Д. и др. Краткий конспект курса высшей алгебры.

Elektron ta’lim resurslari

1. www.Ziyo.Net
2. <http://vilenin.narod.ru/Mm/Books/>
3. <http://www.allmath.ru/>
4. <http://www.pedagog.uz/>
5. <http://www.ziynet.uz/>
6. <http://window.edu.ru/window/>
7. <http://lib.mexmat.ru;>

8. <http://www.mcce.ru>,
9. <http://lib.mexmat.ru>
10. <http://techlibrary.ru>;